

Piotr Wawrzyniak <https://orcid.org/0000-0002-1216-9968>**Paweł Banaszak** <https://orcid.org/0000-0003-2080-9096>**Marcin Krzepkowski** <https://orcid.org/0000-0002-2980-5473>

Badania archeologiczne przy ul. Podgórnjej 1 we Wronkach, pow. szamotulski, woj. wielkopolskie Przyczynek do historii miasta

Archaeological Research at 1 Podgórna Street in Wronki, Szamotuły County,
Greater Poland Province. A Contribution to the Town's History

Abstrakt: W pierwszej dekadzie kwietnia 2019 r. przeprowadzono archeologiczne badania ratownicze przy ulicy Podgórnjej 1 we Wronkach. Dotąd na terenie wronieckiej Starówki nie rozpoznano metodą archeologiczną żadnej historycznej działki mieszkalnej. W wykopach wytyczonych w partii frontowej posesji zarejestrowano układ nawarstwień kulturowych z końca XIV – początków XXI w., odsłonięto

pozostałości domu mieszkalnego wzniesionego w konstrukcji szkieletowej w drugiej połowie XVII – początkach XVIII w., pozyskano zbiór ponad 1300 fragmentów ceramiki średniowiecznej, nowożytniej i współczesnej. Niestety, ograniczenia wynikające z przyjętego ratowniczego trybu badań uniemożliwiły dogłębne przebadanie całej powierzchni parceli.

Słowa kluczowe: Wronki, lokacja, miasto, szlak komunikacyjny, działka, zabudowa, ceramika, archeologiczne badania ratunkowe

---

Aczkolwiek udokumentowane początki Wroniek sięgają końca lat 70. XIII w., to jednak ich najwcześniejsze, przedlokacyjne dzieje toną w przysłowiowych mrokach niepamięci. Dociekania naukowców na ten temat sięgają lat 30. minionego stulecia, kiedy to ks. Stanisław Kozierowski wskazał na odległą o około dwa kilometry na południowy zachód od centrum miasta miejscowość Stare Miasto, którą uznał za *dawniejszą osadę wroniecką* (Kozierowski 1935: 450). Pogląd ten kilkadziesiąt

lat później podzielił Tomasz Jurek, lecz zaznaczył, że istnienie w średniowieczu wsi Stare Miasto nie zostało poświadczane w źródłach archiwalnych. Badacz ten sądził jednak, że samo określenie „Stare Miasto” zdefiniowało niejako położenie najdawniejszych Wroniek, w obecne miejsce przeniesionych dopiero w trakcie procesu lokacyjnego (Jurek 2008: 643; 2016: 43–44; 2019: 875). Za tą hipotezą przemówiło również niespodziewane odkrycie w 2004 r. na terenie jednej z posesji we wsi średniowiecznego cmentarzyska szkieletowego (Pojasek 2016: 116).

Wronkom nadano prawa miejskie zapewne na przełomie 3.–4. ćwierci XIII w., możliwe, że w momencie erygowania tutejszego klasztoru dominikanów przez Przemysła II w 1279 r. Wtedy po raz pierwszy, w dokumencie z 21 listopada tegoż roku, wymieniającym darowizny księcia na rzecz miejscowych Braci Kaznodziejów, wspomniano o *civitas Vroncensis* (*Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. I, nr 489; patrz też Górczak 2002: 97)¹. Gmina wroniecka miała w tym czasie status własności monarszej, który utrzymała do 2. dekady XVI w., gdy w 1515 r. przeszła w ręce Łukasza Górki na drodze frymarku (Linette 2016: 12–13; Jurek 2019: 861²). W 1592 r. miasto stało się własnością Czarnkowskich, w XVII stuleciu Kostków i Łąckich, potem majątnościami wronieckimi dysponowali Koźmińscy, Dzieduszyccy i wreszcie Ignacy Grabowski, który ostatecznie dobra dworskie sprzedał Niemcom w 1880 r. (Grot 1987: 27–28; Linette 2016: 16). Natomiast miasto za czasów pruskich nie było zarządzane przez dziedzica, a od 1838 r. posiadało własną ordynację (Łebski 1895: 53).

Szlaki komunikacyjne wiodące przez Wronki spowodowały, że już u zarania swoich dziejów miasto pełniło niebagatelną rolę punktu tranzytowego dla podróżujących z Wielkopolski na Pomorze Zachodnie i w kierunku Nowej Marchii (Linette 2016: 11–12; patrz też Przybył 2005: 121). We Wronkach skupiały się także lokalne drogi prowadzące do Czarnkowa, Sierakowa, Międzychodu, Ostrogu i Pniew (ryc. 1). Kontrola nad przeprawą przez Wartę, z ustanowioną w 1298 r. komorą celną (*Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. II, nr 786; patrz też Linette 2016: 12; Jurek 2019: 861), zapewniała miastu znaczące dochody, tym bardziej, że był tu bodaj jedyny warciański most na trakcie wiodącym przez Wieleń na Pomorze (Jurek 2016: 44). Do końca XIV w. Wronki pełniły kluczową rolę w północnej Wielkopolsce, by na przełomie XIV i XV w. ustąpić na rzecz lepiej rozwijających się sąsiednich Szamotuł i Sierakowa. Miasto z biegiem lat traciło na znaczeniu,

---

1 Co prawda w dokumencie dotyczącym ustalenia granic pomiędzy Wielkopolską a Marchią, wystawionym przez Bolesława Pobożnego w 1251 r., również opisano Wronki jako miasto (*Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. I, nr 297), lecz przyjmuje się, że ów dokument jest fałszyfikatem. Patrz też Linette 2016: 10, a także Jurek 2019: 874.

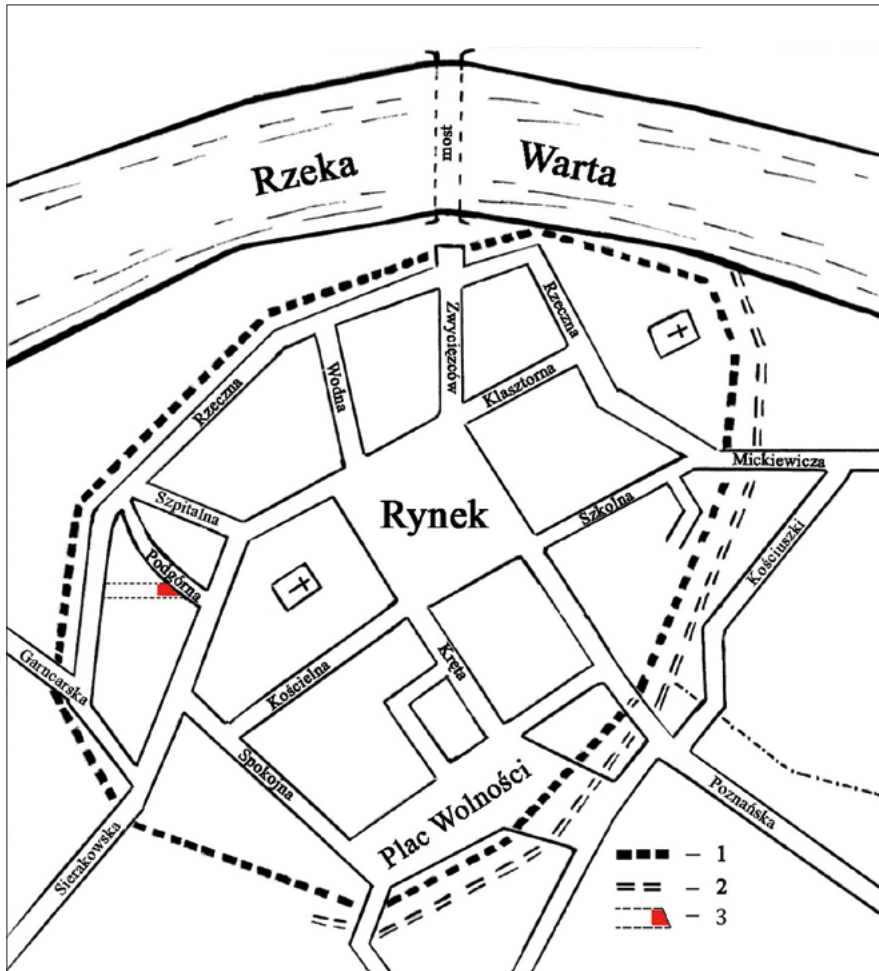
2 Eugeniusz Linette dowodził też, że Wronki mogły być prywatne już przed rokiem 1515 (Linette 2016: przypis 16).

Ryc. 1. Wronki – wycinek mapy z 1793–1796 r., za: Staatsbibliothek zu Berlin, Preussischer Kulturbesitz, Kart N 14431, Bl. 111, skala oryginału ca. 1:50 000.

Ryc. 2. Wronki z lotu ptaka. Ujęcie od N. Stan na 15 sierpnia 2022 r. Fot. M. Krzepakowski (strzałką zaznaczono lokalizację posesji przy ul. Podgórnej 1, zaś średniowieczna przeprawa mostowa przez Wartę była usytuowana w okolicach dzisiejszej kładki spacerowej).

Ryc. 3. Średniowieczny zarys miasta na tle współczesnej siatki ulic (za Grot 1987: 18). Opr. P. Wawrzyniak. Legenda: (1) domniemany zasięg wałów ziemnych; (2) zasięg fosy na odcinku wschodnim i południowym; (3) orientacyjna lokalizacja działki przy ul. Podgórnjej i zasięg obszaru poddanego pracom archeologicznym (zaznaczona na czerwono).

choć jeszcze na wyprawę malborską w 1458 r. wystawiło 10 zbrojnych pieszych (Wiesiołowski 1980: 397; Bogucka, Samsonowicz 1986: 110; Linette 2016: 13). Następne stulecia przyniosły stagnację i w końcu kryzys, który ograniczył rolę Wronek do niewiele znaczącego miasteczka, wegetującego na północno-zachodnim obrzeżu Wielkopolski. Ponowny rozkwit miasta nastąpił dopiero za czasów pruskich, zapoczątkowany uruchomieniem w 1848 r. drogi żelaznej łączącej Poznań przez Wronki ze Stargardem i dalej Szczecinem.

Pierwotny układ Wronek z czasów lokacji zachował się do dzisiaj w stanie niemalże niezmienionym (ryc. 2). Miasto zlokalizowano na terasie nadwarciańskiej, wzdłuż południowego (lewego) brzegu rzeki, na planie wydłużonego wzdłuż osi północny wschód – południowy zachód owalu, na obszarze ograniczonym od strony północnej i zachodniej skrajem wspomnianej terasy, zaś od wschodu i południowego wschodu strugą, płynącą naonczas równoległe do dzisiejszej ul. Kościuszki, na zachód od niej. Rysunek siatki ulicznej z kwadratowym rynkiem pośrodku i wychodzącymi z jego narożników ulicami zdeterminował przecinający Wronki stary szlak handlowy z Poznania do Wielienia. Przebieg traktu na odcinku miejskim wymusił m.in. nieznaczące przesunięcie placu rynkowego w kierunku północno-wschodnim. Zabudowa wnętrza miasta, wyjąwszy obiekty sakralne, była drewniana i trwała w tym stanie aż do czasów pruskich. Na zdecydowanie szerszą skalę budownictwo murowane pojawiło się po wielkim pożarze wybuchłym w 1822 r., który strawił dużą część drewnianych domostw³. Kwestia ewentualnych umocnień miejskich pozostaje otwarta. Prawdopodobnie w początkach istnienia miasta usypano wały ziemne i wykopano fosę, która jeszcze w końcu XIX stulecia była widoczna na odcinku południowo-wschodnim i zaznaczana na planach jako kanał miejski (ryc. 3). Nad bezpieczeństwem świeżo powstałego *civitas* czuwała zapewne załoga pobliskiego grodu (*castrum*), wzmiankowanego w 1316 r. (*Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. III, nr 2043; patrz też Jurek 2019: 860, 872). Wydaje się, że swoje funkcje strażnicze gród pełnił przynajmniej do 3. bądź 4. ćwierci XIV w., tj. do czasu rozbiórki drewnianej wieży stojącej na wzgórzu grodowym (*mons fortalicii*), jej spławienia Wartą do Santoka i tam ponownego ustawienia (*Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. III, nr 949: 237; patrz też Jurek 2019: 860). Według Janusza Pietrzaka *przeniesienie wieży [...] nastąpić mogło tuż przed początkiem panowania Władysława Jagiełły i wiązało się z próbą odnowienia zamku* [w Santoku – dopisek autorów] *pod koniec panowania Ludwika Węgierskiego lub, co jednak mniej prawdopodobne, w okresie niepokojów po jego śmierci* (Pietrzak 2003: 43), a T. Jurka po zhołdowaniu Santoka przez Kazimierza Wielkiego, czyli około 1365 r. (Jurek 2016: 47). Lokalizacja grodu pozostaje nieznana. Henryk Münch uważał, że był on położony na wschód od miasta, na terenie dziewiętnastowiecznego kompleksu więziennego (Münch 1946: 188), podobne ustalenia przyjęli E. Linette (2016: 16, 20) i J. Pietrzak (2003: 47). Ostatnio T. Jurek przedstawił hipotezę o umiejscowieniu wronieckiego grodu na prawym brzegu Warty, nieopodal przeprawy przez rzekę, na tzw. Zamościu (Jurek 2016: 43). Jak dotąd, na terenie więzienia lub w jego bezpośrednim sąsiedztwie,

³ Zasięg zniszczeń zobrazowano na planie miasta sporządzonym przez Volz Lauera w październiku 1822 r., dostępnym w zbiorach cyfrowych Muzeum Ziemi Wronieckiej.

ani też na Zamościu nie odkryto nawarstwień kulturowych, które można by odnieść do pozostałości po dawnym grodzie.

Zainteresowanie historyków i miejscowych regionalistów dziejami Wroniek nie miało niestety większego przełożenia na działania archeologów, chociaż na wroniecką Starówkę wkroczyli oni po raz pierwszy już w początkach lat 60. ubiegłego wieku. Obecność archeologów w mieście była jednak niemal zawsze dyktowana koniecznością sprawowania nadzorów nad prowadzonymi robotami budowlanymi czy też instalowaniem komunalnych mediów podziemnych. Tak było również w 1962 r., gdy pierwszych odkryć na wronieckiej Starówce dokonał Janusz Łopata, nadzorujący rozbudowę sieci kanalizacyjnej na ulicach Klasztornej, Świerczewskiego (obecnie Sierakowskiej) i Krętej. W dwóch wykopach sondażowych o wymiarach 3 x 4 m odsłonił on na głębokości około 0,8 m pozostałości średniowiecznych, drewnianych moszczeń ulicznych w formie sosnowych dyli ułożonych poprzecznie w stosunku do przebiegu dzisiejszej ulicy Klasztornej oraz uchwycił sekwencje nawarstwień kulturowych ogólnie datowanych na 2. połowę XIII–XVIII w. Ponadto wydobyl interesujący zespół późnośredniowiecznych i nowożytnych artefaktów: pugiinał(?), noże żelazne, fragmenty ostróg, podków, wędzideł, sierpów, brązowej wagi szalkowej, rodzaj żelaznego przebijałaka(?), nożyce sprężynowe, część cylindrycznej kłódki wykonanej z miedzi, żelazną łyżkę z długim, skręconym uchwytem, gwoździe, liczny zbiór ceramiki, w tym formy naczyń charakterystyczne dla 2. połowy XIV – początków XV w., wyroby kościane, fragmenty obuwia skórzanego i wytoczonych w drewnie talerzy (Łopata 1965: 263–267; Łopata-Łowiński 2016: 78–79).

Ponownie archeolodzy pojawili się we Wronkach... na przełomie wieków, po blisko czterdziestu latach nieobecności! W maju 2000 r. Marek Lemiesz wraz z Piotrem Pojaskiem spenetrowali podziemia kościoła farnego p.w. św. Katarzyny. W dwóch kryptach natrafili m.in. na metalowy sarkofag zmarłej w 1792 r. Józefy Mielżyńskiej, po mężu Koźmińskiej, dziedziczki Wroniek, oraz pozostałości kilku drewnianych trumien z doczesnymi szczątkami dawnych parafian – kolatorów i dobrodziejów kościoła (Pojasek 2016: 115–116). W latach 2008–2013 Małgorzata Talarczyk-Andrałojć i Mirosław Andrałojć sprawowali nadzory nad remontem generalnym sieci kanalizacyjnej w lewobrzeżnej części miasta. W południowo-zachodnim narożniku rynku, u wylotu ulicy Kościelnej zarejestrowali ślady osadnictwa przedlokacyjnego, na ulicy Mickiewicza około 70 pochówków szkieletowych z dawnego cmentarza przyklasztornego użytkowanego przed XVI w., a na rogu ulic Mickiewicza i Szkolnej relikty średniowiecznej chaty (Pojasek 2016: 117–118; patrz też Jurek 2019: 874). Niezwykle interesującego odkrycia dokonał w północnej części wronieckiego rynku Paweł Pawlak. W 2010 r. w wykopie instalacyjnym odnotował na głębokości 2,6 m niewielki fragment ceglaneanego fundamentu budynku ratusza(?), wzniesionego prawdopodobnie około 1745 r. (Grot 1987: 32; Pawlak 2016: 11–114).

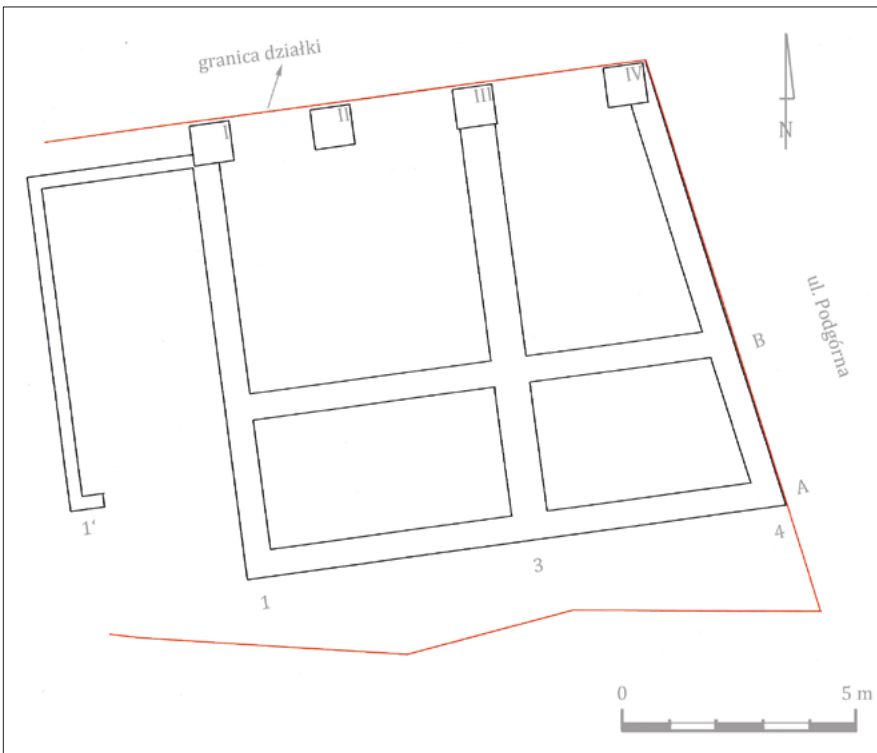
Ryc. 4. Lokalizacja posesji przy ul. Podgórnjej 1 (zaznaczona na czerwono) na wycinku planu miasta autorstwa Volz Lauera z października 1822 r. (za: Linette 2016: 37, ryc. 31; ze zbiorów cyfrowych Muzeum Ziemi Wronieckiej).

Rzeczona w tytule niniejszego artykułu posesja znajduje się w obrębie bloku zabudowy mieszkalno-gospodarczej usytuowanego na północno-zachodnim skraju wronieckiej Starówki, pomiędzy ulicami: Rzeszną, Podgórnją, Sierakowską i Garncarską. Licząc od południowo-zachodniego naroża ulicy Podgórnjej z ulicą Sierakowską, jest drugą w kolejności. Działkę wytyczono „na przestrzał”, wzdłuż osi wschód–zachód, od ulicy Podgórnjej aż po dawną uliczkę przywałową, obecnie ulicę Rzeszną. Jej powierzchnia liczy około 440 m². Wydaje się, że działka zachowała – podobnie jak sąsiednie – swój pierwotny zasięg oraz kształt. Zabudowa mieszkalna zajmowała partię frontową parceli, zaś na tyłach sytuowano budynki gospodarcze oraz urządzono ogród.

W świetle źródeł archiwalnych średniowieczne i nowożytnie dzieje działki pozostają w zasadzie nieznanne. Z danych zawartych na planie Volz Lauera wynika, że w roku 1822 właścicielem nieruchomości był A. Cichowicz, a jego sąsiadami Tom(asz?) Mazarowicz – od strony ul. Biezdrowskiej („die Biezdrowo er StraÙe”, obecnie ul. Sierakowska) i Bajerski, który sąsiedował z Cichowiczem od strony wschodniej. Partię frontową nieruchomości zajmował niewielki dom, zapewne mieszkalny, z miedzuchami prowadzącymi na tyły parceli. Stał tam następny budynek, przynależny jednak do posesji Mazarowicza, co oznaczało, że ówczesna działka była nieco krótsza od obecnej i nie dochodziła do ulicy przywałowej (ryc. 4).

Ryc. 5. Widok ogólny działki I od strony ul. Rzecznej w momencie rozpoczęcia robót ziemnych (fot. P. Banaszak).

Ryc. 6. Badania archeologiczne przy ul. Podgórnjej I. Lokalizacja wykopów (opr. P. Wawrzyniak na podstawie dostarczonego planu projektowego).

Okolo 1900 r. wzniesiono na froncie parceli nowy dom mieszkalny, jednokondygnacyjny z poddaszem użytkowym, niepodpiwniczony, który rozebrano w 2017 r. Natomiast w wybudowanych nieco później na tyłach posesji budynkach gospodarczych mieściła się, według uzyskanych od jej obecnego właściciela informacji, kuźnia.

Dotąd prac archeologicznych na terenie działki nie prowadzono, acz takowe miały miejsce w jej bezpośrednim sąsiedztwie. W 2014 r., podczas wymiany nawierzchni ulicznej, odsłonięto u zbiegu ulic Podgórnej i Sierakowskiej zarysy domu z 2. połowy XVIII – początków XIX w. (Wawrzyniak 2014: 5). Budynek prawdopodobnie wzniesiono na posesji niejakiego Swiercinskiego(?), lecz na planie z 1822 r. nie był już zaznaczony.

Badania przy ulicy Podgórnej 1 miały charakter ratowniczy z wynikającymi niestety z tego tytułu ograniczeniami, które m.in. uniemożliwiły dogłębne

Ryc. 7. Układ nawarstwień kulturowych na wycinku profilu wschodniego w wykopie 4. Ujęcie od W (fot. P. Banaszak).

rozpoznanie całego obszaru działki. Badaniami objęto front nieruchomości o powierzchni około 130 m² pod planowaną budowę domu (ryc. 5). Na obszarze tym, po usunięciu resztek gruzowiska po rozebranych dwa lata wcześniej budynku, zdjęto w obecności archeologów współczesną warstwę gruzowo-ziemną o miąższości około 0,35/0,5 m, a przy granicy z posesją Podgórna 3 założono cztery wykopy nr I–IV o wymiarach 0,9 x 0,9 m i głębokości w granicach 1 m każdy, które po wyeksplorowaniu zalano betonem celem zabezpieczenia przed osunięciem ściany szczytowej sąsiedniego domu. Następnie przystąpiono do wytyczania wykopów liniowych pod fundamenty. Wykopy poprzeczne w stosunku do położenia działki oznaczono jako 1', 1, 3–4, natomiast wzdłużne – literami A i B. Wszystkie miały szerokość około 0,6 m i głębokość 1,15/1,25 m, wyjąwszy wykop 1', który był nieco węższy (0,5 m) i płytszy (0,8 m). Długość wykopów A i B wynosiła około 13,9 m, 1, 3 i 4 około 10,4 m, zaś 1' – 6,3 m (ryc. 6). Głębienie wykopów prowadzono pod ścisłym nadzorem archeologicznym. W momencie natrafienia na niezakłócone układy stratyfikacyjne roboty ziemne natychmiast przerywano, aby określić charakter tych nawarstwień, zadokumentować oraz wybrać materiał źródłowy, głównie fragmenty ceramiki.

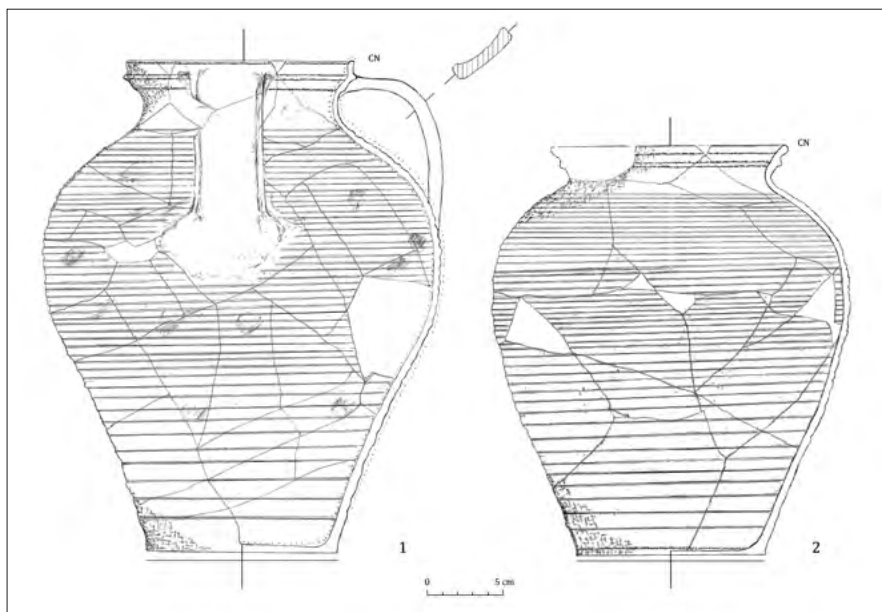
Sekwencje nawarstwień obserwowano w profilach wszystkich wykopów. Ich miąższość przekraczała niekiedy wartość 1 m (ryc. 7). Zaobserwowano jednak, że w wykopach zlokalizowanych przy zachodniej granicy budowy charakter warstw uległ zdecydowanej zmianie i w miejscu średniowiecznych bądź nowożytnych struktur próchniczno-gliniastych pojawił się w dużej ilości współczesny gruz i różnego rodzaju śmieci budowlane przemieszane z utworami próchniczno-piaszczystymi o metryce sięgającej co najwyżej końca XIX w. Abstrahując od powyższej obserwacji, układ stratyfikacyjny w partii frontowej działki wyglądał następująco:

1. współczesna kostka betonowa – 0,00–0,1 m;
2. betonowa podbitka pod kostkę – 0,1–0,15 m;
3. piaszczysta podsypka z betonowymi wtrętami – 0,15–0,35 m;
4. współczesny gruz ceglano-kamienny przemieszany z szarą, spiaszczoną próchnicą – 0,35–0,5/0,55 m;
5. szara, lekko zgliniona próchnica z domieszką piasku i bardzo drobnego gruzu ceglanego; warstwa wyrównawcza – 0,5/0,55–0,65 m;
6. warstwa przepalonej i mocno zbitej polepy (relikty ścian domu wzniesionego w konstrukcji szkieletowej w czasach nowożytnych) – 0,65–0,7 m;
7. szara, gliniasta próchnica z przewarstwieniami gliniastymi, drobnym gruzem, polepą i fragmentami ceramiki, głównie ceglastej – nowożytnej, stanowiąca pozostałość po bliżej nieokreślonych warstwach użytkowych z XVI–XVII/XVIII w. – 0,7–0,8 m;
8. szarobrunatna, zgliniona próchnica z elementami organicznymi, grudkami polepy, fragmentami ceramiki, w partii spągowej wyłącznie średniowiecznej

(przede wszystkim stalowoszarej o wyświeczanych i gładkich powierzchniach zewnętrznych z końca XIV – 1. połowy XV w.), powstała prawdopodobnie w początkowym okresie użytkowania działki – 0,85–1,20 m i niżej;

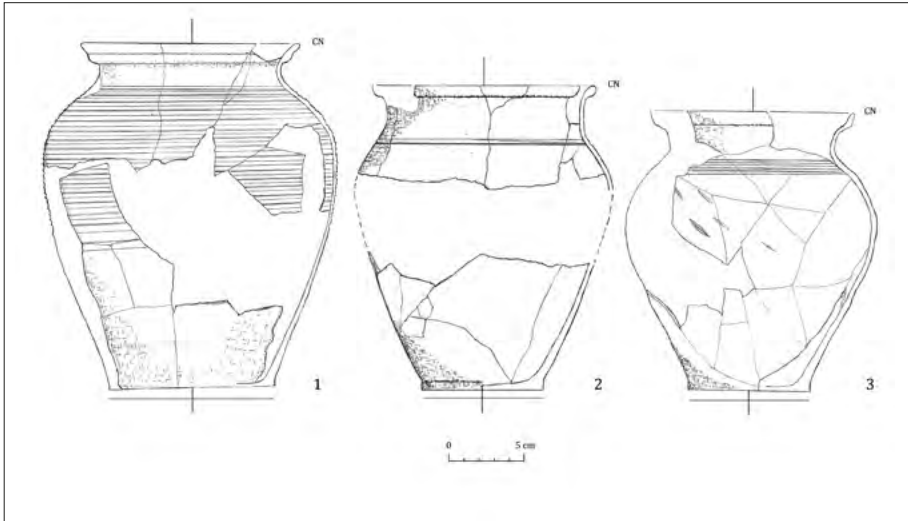
9. całec, tj. żółty, drobnoziarnisty piasek pochodzenia rzecznego, który wystąpił w zależności od miejsca obserwacji na głębokości od 1 do 1,3 m.

Przedstawiony układ nawarstwień bardzo przejrzysto zilustrował wielowiekowe procesy osadnicze zachodzące na działce i zarazem dobrze oddał zmiany zachodzące w tej części dawnych Wroniek od końca XIV w. aż po czasy najnowsze. Niestety, nie uchwycono na badanej działce reliktywów zabudowy z najstarszych faz jej funkcjonowania. Jedyne odkryte fragmenty to pozostałości domu w konstrukcji szkieletowej, wzniesionego zapewne w 2. połowie XVII w. – początkach następnego stulecia, zanotowane na głębokości około 0,65–0,7 m w formie rozległej warstwy polepy, pierwotnie stanowiącej wypełnienie konstrukcji ścian. Sądząc po zasięgu owej warstwy, był to wolnostojący budynek na planie zbliżonym do kwadratu o długości boku w granicach 6,5/7 m, żywo przypominający założenie ukazane na planie miasta z 1822 r. Wnętrze domu prawdopodobnie ogrzewał piec postawiony z kafli miskowych, innych elementów wyposażenia nie stwierdzono.

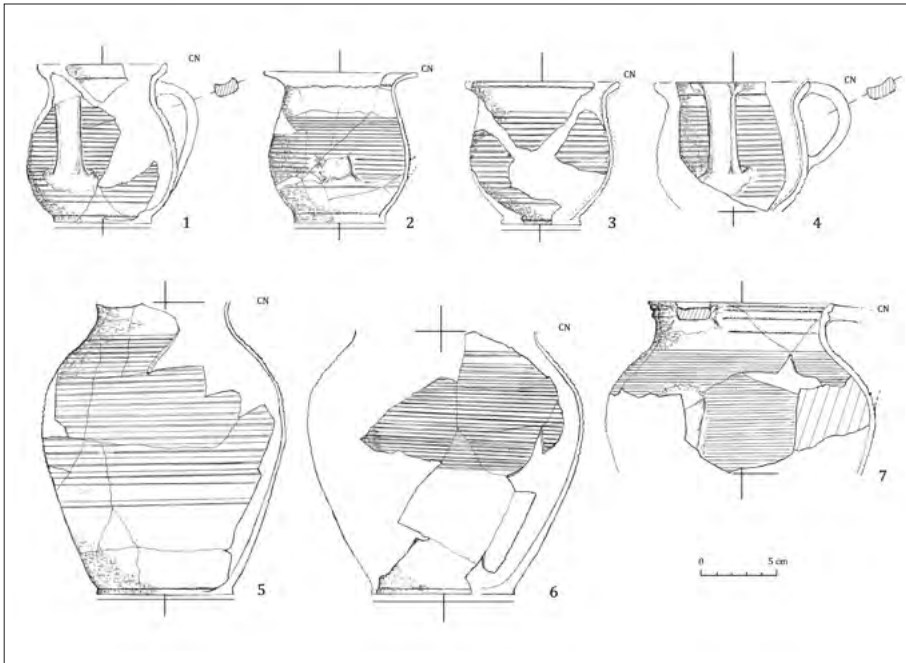

Ryc. 8. Badania archeologiczne przy ul. Podgórnej 1. Skupisko ceramiki późnonowożytniej na przecięciu wykopów B i 3. Dzban (1), garnek (2) (rys. P. Wawrzyniak).

Legenda (dotyczy rycin 7–12): CN – ceramika ceglasta nowożytna, KN – ceramika kremowa nowożytna, PM – pseudomajolika, linią ciągłą zaznaczono zabieg „odcinania” dna naczynia, przerywaną – zasięg polewy, kropkami – zasięg pobiały.

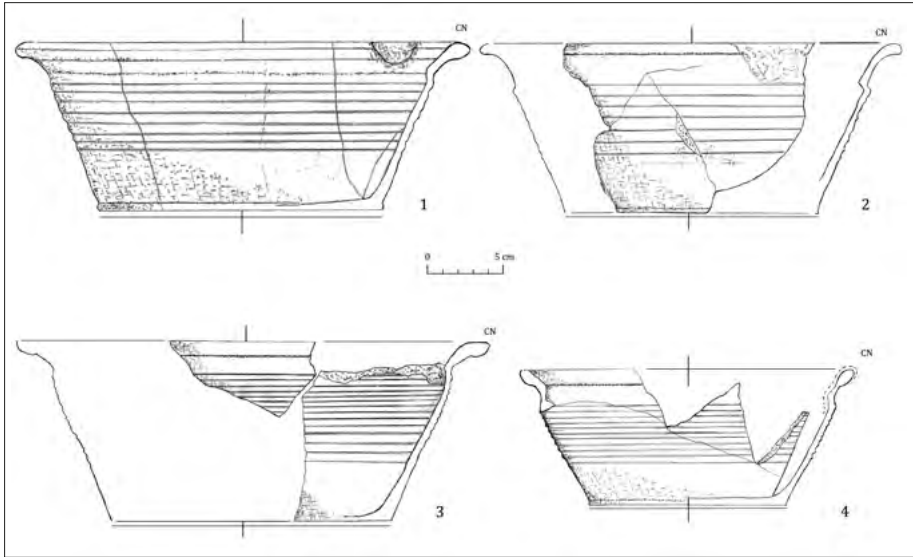

Ryc. 9. Badania archeologiczne przy ul. Podgórnej 1. Skupisko ceramiki późnonowohyżtnej na przecięciu wykopów B i 3. Garnki (rys. P. Wawrzyniak).

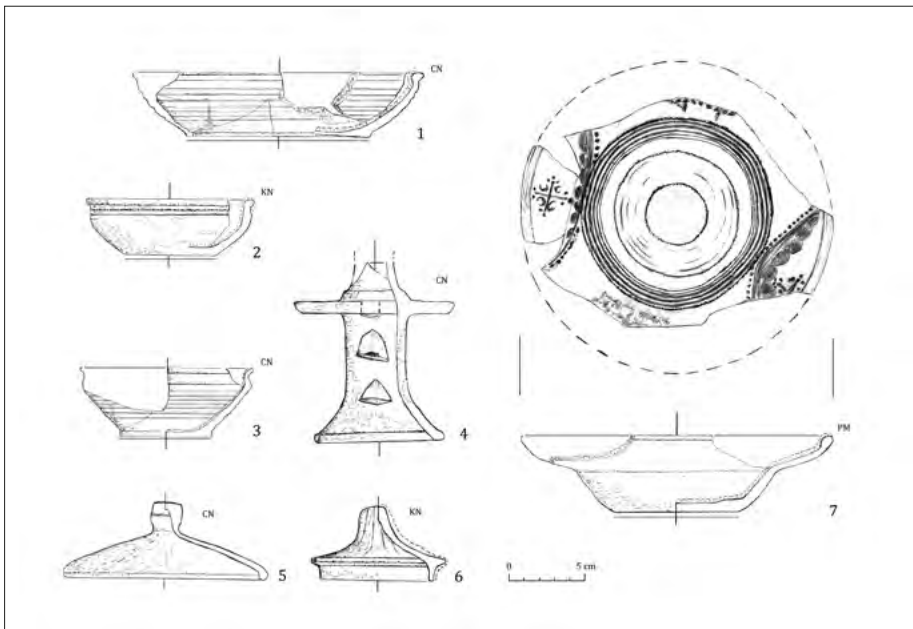

Ryc. 10. Badania archeologiczne przy ul. Podgórnej 1. Skupisko ceramiki późnonowohyżtnej na przecięciu wykopów B i 3. Kubki (1-4), garnki (5-6), dzban (7) (rys. P. Wawrzyniak).

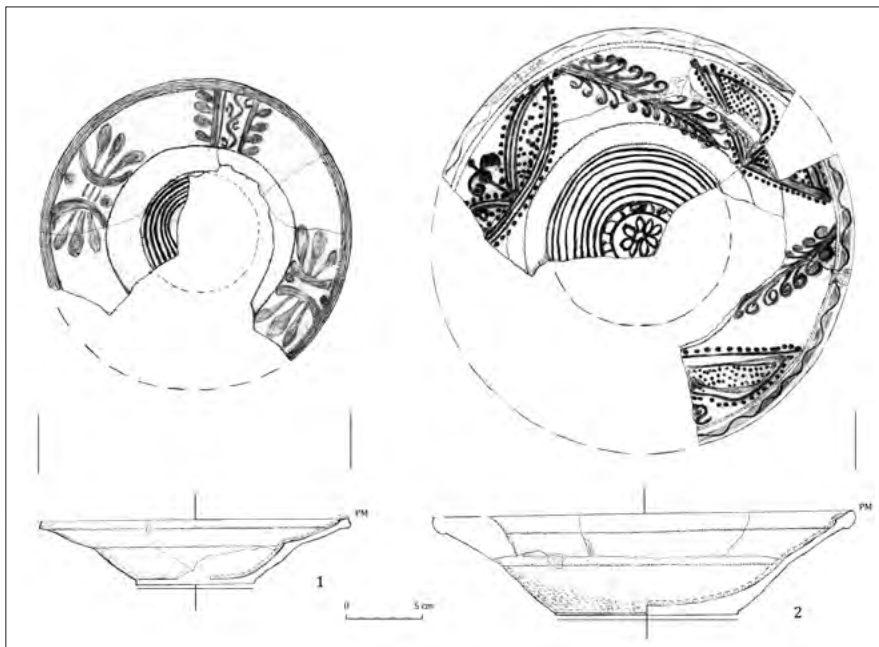

Ryc. 11. Badania archeologiczne przy ul. Podgórnjej 1. Skupisko ceramiki późnonowohyżtnej na przecięciu wykopów B i 3. Donice bądź misy (rys. P. Wawrzyniak).

Ryc. 12. Badania archeologiczne przy ul. Podgórnjej 1. Skupisko ceramiki późnonowohyżtnej na przecięciu wykopów B i 3. Misy i miseczki (1–3), świecznik bądź kaganek (4), pokrywki (5–6), talerz (7) (rys. P. Wawrzyniak).

Ryc. 13. Badania archeologiczne przy ul. Podgórnej 1. Skupisko ceramiki późnonowożytniej na przecięciu wykopów B i 3. Talerze (rys. P. Wawrzyniak).

Pozyskany podczas prac wykopaliskowych materiał ceramiczny (ponad 1320 fragmentów) podzielono na cztery zasadnicze grupy. Do pierwszej przypisano zaledwie 1 fragment brzuśca od nieokreślonego naczynia pradziejowego, który znaleziono na złożu wtórnym. W grupie drugiej, „średniowiecznej”, główny akcent położono na zbiór stu kilkudziesięciu ułamków naczyń wypalonych w atmosferze redukcyjnej (stalowoszarych) o charakterystycznie wyświeconych powierzchniach zewnętrznych, w literaturze przedmiotu datowanych najczęściej na ostatnią ćwierć XIV – 1. połowę XV stulecia (więcej na ten temat: Sulowska-Tuszyńska 1997: 67, tam dalsza literatura). Grupa trzecia zawierała materiał nowożytny, głównie siedemnastowieczny, w tym fragmenty naczyń i kafli miskowych oraz płytowych. Szczególną uwagę przykuło skupisko ceramiki zlokalizowane na przycięciu wykopów B i 3, gdzie na głębokości około 0,8–0,9 m zalegało blisko 900 fragmentów ceramiki. Wyklejenie owych fragmentów przyniosło ponad dwadzieścia egzemplarzy naczyń wypalonych w atmosferze utleniającej (tzw. ceglanych nowożytnych) – dzbanów, garnków, kubków, donic, mis i miseczek, talerzy, niekiedy polewanych lub pobielanych oraz pseudomajolikowych talerzy. Wyróżniono także kilka pokrywek oraz gliniany świecznik (kaganek?) z otworem do zawieszenia na haczyku (ryc. 8–13). Naczynia te, datowane na 2. połowę XVII – początki następnego stulecia, stanowiły niewątpliwie wyposażenie kuchni

pani domu, a pseudomajolikowe talerze (ryc. 12: 7; 13), z racji swej dekoracyjności, najpewniej były umieszczone za tzw. listwami kredensowymi. W ostatniej, czwartej grupie zgromadzono fragmenty ceramiki z ostatniej ćwierci XIX – I. połowy XX w., w tym fabrycznie wykonane wyroby fajansowe i porcelanowe. Zdecydowana większość tego materiału została znaleziona w wykopach I i I’.

***

Krótką – raptem kilkudniową kampanią wykopaliskową – nie dała niestety odpowiedzi na wszystkie nurtujące ekipę archeologiczną pytania. Co prawda rozpoznano układ nawarstwień w partii frontowej działki, udowadniając jej średniowieczny rodowód, odsłonięto pozostałości siedemnastowiecznego szachulca, pozyskano zbiór ponad 1320 fragmentów ceramiki datowanej na ostatnie lata XIV – początku XX w., lecz reszta parceli, a zwłaszcza jej tyły, pozostały nierozpoznane. Szkoda, ale zgodnie z przepisem art. 31 ustawy z dnia 23 lipca 2013 r. o ochronie i opiece nad zabytkami *Niedopuszczalne jest [...] nakładanie na inwestorów obowiązku prowadzenia badań archeologicznych, wykraczających poza zakres inwestycji, mających charakter stricte naukowy, a nie ratowniczy*⁴.

Bibliografia

Źródła i wydawnictwa źródłowe

Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, t. I–III, I. Zakrzewski (wyd.), nakład Biblioteki Kórnickiej, Poznań 1877–1879.

Staatsbibliothek zu Berlin, Preussischer Kulturbesitz, sygn. Kart N 14431, Bl. III: D. Gilly [Südproussen] 1793–1796, [Skala: ca. 1:50 000].

Opracowania

Bogucka M., Samsonowicz H. (1986), *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław i in.

Górczak Z. (2002), *Najstarsze lokacje miejskie w Wielkopolsce (do 1314)*, Wydawnictwo Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej, Poznań.

---

4 Pismo podsekretarza stanu MKiDN Magdaleny Gawin skierowane do wojewódzkich konserwatorów zabytków z 9 IX 2017 r. <https://nid.pl/wp-content/uploads/2021/11/Stosowanie-przepisu-art.-31-U.O.Z.O.Z.pdf> [12 VIII 2022].

- Grot C. (1987), *Wronki. Z dziejów miasta. Od czasów najdawniejszych do 1945 roku*, Urząd Miasta i Gminy; Towarzystwo Ziemi Wronieckiej, Wronki.
- Jurek T. (2008), *Stare Miasto*, [w:] T. Jurek (red.), *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich województwa poznańskiego w średniowieczu*, część IV, zeszyt 4, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Poznań, s. 643.
- Jurek T. (2016), „*W mieście Wronieckim*”. *Szkic o początkach miasta lokacyjnego*, „Zeszyty Muzeum Ziemi Wronieckiej. Średniowieczne Wronki. Gród, miasto, trzeci kościół, klasztor”, 1.2, s. 40–51.
- Jurek T. (2019), *Wronki*, [w:] T. Jurek (red.), *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich województwa poznańskiego w średniowieczu*, część V, zeszyt 4, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Poznań 2019, s. 859–878.
- Kozierowski S. (1935), *Szematyzm historyczny ustrojów parafialnych dzisiejszej Archidiecezji Poznańskiej*, nakład Autora, Poznań.
- Linette E. (2016), *Wronki. Skrócone studium historyczno-urbanistyczne (Poznań 1962)*, „Zeszyty Muzeum Ziemi Wronieckiej, Średniowieczne Wronki. Gród, miasto, trzeci kościół, klasztor”, 1.2, s. 10–37.
- Lebiński W. (1895), *Wronki*, [w:] F. Sulimierski, B. Chlebowski, W. Walewski (red.), *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. XVI, Księgarnia Gebethnera i Wolffa, Warszawa, s. 52–53.
- Lopata J. (1965), *Badania ratownicze w obrębie starego miasta we Wronkach, pow. Szamotuły*, „*Fontes Archaeologici Posnanienses*”, 16, s. 263–267.
- Lopata-Łowiński J. (2016), *Znaczenie wronieckiego grodu w średniowieczu* (przedruk z: „*Wronieckie Sprawy*”, 1992, nr 4, s. 12), „Zeszyty Muzeum Ziemi Wronieckiej, Średniowieczne Wronki. Gród, miasto, trzeci kościół, klasztor”, 1.2, s. 77–80.
- Münch H. (1946), *Geneza rozplanowania miast wielkopolskich XIII i XIV wieku*, Polska Akademia Umiejętności, Kraków.
- Pawlak P. (2016), *Relikty muru ceglanego (ratusza?) odkryte na Rynku we Wronkach*, „Zeszyty Muzeum Ziemi Wronieckiej, Średniowieczne Wronki. Gród, miasto, trzeci kościół, klasztor”, 1.2, s. 111–114.
- Pietrzak J. (2003), *Zamki i dwory obronne w dobrach państwowych prowincji wielkopolskiej. Studium z dziejów państwowych siedzib obronnych na przełomie średniowiecza i nowożytności*, Instytut Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź (Monografie Instytutu Archeologii Uniwersytetu Łódzkiego, 1).
- Pojasek P. (2016), *Ziemia ujawnia swoje tajemnice. Krótki przegląd najważniejszych odkryć archeologicznych we Wronkach i Starym Mieście*, „Zeszyty Muzeum Ziemi Wronieckiej, Średniowieczne Wronki. Gród, miasto, trzeci kościół, klasztor”, 1.2, s. 115–120.
- Przybył M. (2005), *Poznań na tle szlaków komunikacyjnych od X do XIII wieku*, [w:] Z. Kurnatowska, T. Jurek (red.), *Civitas Posnaniensis. Studia z dziejów średniowiecznego Poznania*, Wydawnictwo PTPN, Poznań, s. 111–129.
- Sulkowska-Tuszyńska K. (1997), *Średniowieczne naczynia ceramiczne z klasztoru Norbertanek w Strzelnie*, Wydawnictwo Ar-Gos Mariusz Tuszyński, Toruń.
- Wawrzyniak P. (2014), *Sprawozdanie końcowe z nadzorów archeologicznych związanych z remontem nawierzchni ul. Rzecznej, Podgórznej, Szpitalnej i Wodnej w miejscowości*

Wronki, gm. loco, woj. wielkopolskie przeprowadzonych w 2014 roku (maszynopis w archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu, Poznań).

Wiesiołowski J. (1980), *Sieć miejska w Wielkopolsce w XIII–XV wieku. Przestrzeń i społeczeństwo*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, R. 28, nr 3, aneks.

Strony internetowe

<https://nid.pl/wp-content/uploads/2021/11/Stosowanie-przepisu-art.-31-U.O.Z.O.Z.pdf>

Summary

The location of the pre-chartered Wronki is unknown. Possibly the oldest Wronki settlement lay on the land of the village of Stare Miasto, 2 km southwest of the present town centre. Wronki was granted a town charter in the 3rd/4th quarters of the 13th century and first appeared in written sources as *Civitas Vroncensis* in a document from 1279 mentioning donations made by Przemysł II to the local Dominican monastery. The municipality had the status of a monarchical property, which it maintained until the beginning of the 16th century. Communication routes leading through the town made Wronki, already at the dawn of its history, an important transit hub for travellers from Greater Poland to Western Pomerania and towards New March. The control over the Warta River crossing with the customs house established here in 1298 provided the town with considerable income and guaranteed its prosperity. At the turn of the 14th and 15th centuries, Wronki gave way to the better-developing neighbouring Szamotuły and Sieraków. The following centuries brought stagnation and, finally, a crisis that reduced Wronki to the position of an insignificant town vegetating on the northwestern periphery of Greater Poland. It was not until Prussian times, around the middle of the 19th century, that the city started to flourish again.

The plot at 1 Podgórna Street is located within a block of residential and commercial buildings on the northwest side of Wronki Old Town. The earliest history of the property is unknown. According to the town map by Voltz Lauer from 1822, the front of the property was occupied by a house with a passageway to the rear part, where another building stood.

The excavation research, covering the front part of the plot, revealed a pattern of cultural layers dating from the late 14th century to recent times. No relics of buildings from the oldest phases were recorded. The excavation at a depth of 0.65–0.7 m showed the remains of a timber-frame building dating back to the 2nd half of the 17th century or early 18th century and an assemblage of over 900 fragments of modern-period ceramics, mainly brick-red. The mending of potsherds from this collection allowed the reconstruction of over 20 specimens of jugs, pots, mugs, flowerpots, bowls, lids, and a candlestick (an oil lamp?) with a suspension hole. This set of vessels was probably the kitchen equipment of the lady of the house.

The archaeological research was of a rescue character, which prevented a thorough exploration of the whole area, since according to the ministerial guidelines, *It is unacceptable*

[...] to impose on investors the obligation to carry out archaeological research beyond the scope of the investment area if it has a strictly scientific rather than rescue purpose.

Translated by Agata Drejer-Kowalska

Keywords: Wronki, chartered town, communication route, residential plot, buildings, pottery, archaeological rescue research

Piotr Wawrzyniak

Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska mgr Alina Jaszewska
e-mail: wawrzyniakp@poczta.fm

Paweł Banaszak

Pracownia Archeologiczno-Konserwatorska mgr Alina Jaszewska
e-mail: pawel.banaszak8@poczta.fm

Marcin Krzepkowski

Fundacja Relicta
e-mail: fundacja.relicta@gmail.com